

วารสารธรรมเพื่อชีวิต

JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE

ISSN: 2822-048X

<https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

Original Research Article

บูรณาการคุณค่าของพระพุทธรูปชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย
**The Integration Value of Phra Buddha Chinnarat that Influences
 lives of Thai People**

พระบุญเลิศ เดชบุญโญ (จันทร์หอม)¹, บุญร่วม คำเมืองแสน² และกฤตสุชิน พลเสน^{3*}
**Phra Boonlayadej Techapunyo (Chanhom)¹, Boonruam Khammuangsaen² &
 Kitsuchin Ponsen^{3*}**

ARTICLE INFO

Name of Author:

1. พระบุญเลิศ เดชบุญโญ (จันทร์หอม)

Phra Boonlayadej Techapunyo
(Chanhom)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahamakut Buddhist
University, Thailand.Email: boonyacha2525@gmail.com

2. รศ.ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน

Asst.Prof.Dr.Boonruam
Khammuangsaen

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahamakut Buddhist
University, Thailand.Email: boonruam.ka@mbu.ac.th

Corresponding Author: *

3. ดร.กฤตสุชิน พลเสน

Dr.Kitsuchin Ponsen

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahamakut Buddhist
University, Thailand.Email: kitsuchin.pon@mbu.ac.thคำสำคัญ: การบูรณาการ, คุณค่า, พระพุทธรูปชินราช;
อิทธิพล

Keywords:

The Integration; Value; Phrabuddhachinnarat;
Influences

Article history:

Received: 11/01/2024

Revised: 12/05/2024

Accepted: 15/06/2024

Available online: 23/06/2024

How to Cite:

Techapunyo, B., Khammuangsaen, B. &
Ponsen, K. (2024). The Integration Value of
Phra Buddha Chinnarat that Influences lives of
Thai People. *Journal Dhamma for Life*, 30(2),
205-220.

ABSTRACT

This research aims to 1) study the values of Phra Buddha Chinnarat, 2) examine the lifestyle of Thai people, 3) integrate the values of Phra Buddha Chinnarat that influence the lifestyle of Thai people, and 4) present knowledge on the integration of Phra Buddha Chinnarat's values that influence the lifestyle of Thai people. This qualitative research primarily involves studying and analyzing information from the Tripitaka, related texts, and documents, as well as conducting in-depth interviews. The key informants consist of three groups: 1) five Sangha administrators, 2) five scholars, and 3) five government officials, all of whom reside in Phitsanulok Province, totaling 15 individuals. The data were analyzed descriptively.

The research findings are as follows: 1) The values of Phra Buddha Chinnarat are seen as a conceptual medium encouraging intellectual reasoning. Worshippers of Phra Buddha Chinnarat perceive its value and significance in three aspects: historical, Buddhist art, and aesthetics, all of which have a psychological impact. 2) The lifestyle of Thai people, including Sangha administrators, scholars, and government officials, shows that the values and significance of Phra Buddha Chinnarat affect their lives in terms of economy, safety, fortune, and psychological faith. 3) The integration of Phra Buddha Chinnarat's values influencing the lifestyle of Thai people reveals that Phra Buddha Chinnarat, as a medium of historical, artistic, and aesthetic value, benefits individuals psychologically, socially, culturally, and economically. 4) The knowledge model regarding the integration of Phra Buddha Chinnarat's values that influence the lifestyle of Thai people is identified as the "ADM Model." This model consists of: A (Abstain from doing bad things): refraining from all evil deeds, D (Do good deeds): following Buddhist teachings according to one's role and status. M (Make your mind bright): achieving mental clarity, cleanliness, and tranquility. In conclusion, the ADM Model is a principle derived from integrating the values of Phra Buddha Chinnarat to align with the lifestyle of Thai people.

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาคุณค่าของพระพุทธชินราช 2) เพื่อศึกษาการดำเนินชีวิตของคนไทย 3) เพื่อบูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย 4) เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับบูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎก ตำราและเอกสารที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก และการสัมภาษณ์เชิงลึกการ (In-depth Interview) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ กลุ่มที่ 1 พระสังฆาธิการ 5 รูป กลุ่มที่ 2 นักวิชาการ 5 รูป/คน กลุ่มที่ 3 ข้าราชการ 5 คน ซึ่งจะต้องอาศัยอยู่ในจังหวัดพิษณุโลกเท่านั้นรวมจำนวน 15 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) คุณค่าของพระพุทธชินราช พบว่า เป็นสื่อสารทางแนวความคิดให้มนุษย์มีความคิดหาเหตุผลทางสติปัญญาเมื่อไปกราบนมัสการพระพุทธชินราชจะเห็นคุณค่าและความสำคัญใน 3 ด้านคือ ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านพุทธศิลป์ ด้านสุนทรียศาสตร์ และมีผลทางทางจิตใจ 2) การดำเนินชีวิตของคนไทย พบว่า การดำเนินชีวิตของคนไทย 3 กลุ่ม คือ กลุ่มพระสังฆาธิการ กลุ่มนักวิชาการ และกลุ่มข้าราชการ พบว่ามีผลในด้านของคุณค่าและความสำคัญได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านความปลอดภัย ด้านโซคัลลา และผลทางทางจิตใจหรือความเลื่อมใสศรัทธาของคนไทย 3) บูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย พบว่าพระพุทธชินราชในฐานะความเป็นสื่อที่สร้างคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ ด้านพุทธศิลป์ ด้านและสุนทรียศาสตร์ ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชน ทางด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ 4) รูปแบบองค์ความรู้เกี่ยวกับบูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยได้แก่ “ADM Model” A (Abstain from doing bad things) คือ เว้นจากความชั่วทั้งหมด D (Do good deeds) คือ การปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาตามฐานะและบทบาทของตนเองให้สมบูรณ์ M (Make your mind bright) คือ เกิดความสว่าง สะอาด สงบ ทางจิตใจ ซึ่ง สรุปว่า ADM Model เป็นหลักการที่เกิดจากบูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของคนไทย

บทนำ

พระพุทธปฏิมาหรือพระพุทธรูป คือรูปเปรียบของพระพุทธเจ้า (ราชบัณฑิต, 2542) อันเกิดจากการสร้างสรรค์งานของปฏิมากร ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐาน ประสบการณ์ สภาพแวดล้อม ทั้งเชื้อชาติ ภูมิประเทศ เชิงประวัติศาสตร์ ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ที่มีอยู่แต่เดิมของปฏิมากร ทำให้รูปแบบของพระพุทธปฏิมา แต่ละชนชาติแต่ละยุคแต่ละสมัยแตกต่างกันออกไป ซึ่งพระพุทธปฏิมาถือว่าเป็นสัมมาสัมพุทธเจดีย์หรืออุทเทสิกเจดีย์ อันมีความสำคัญและมีคุณค่ายิ่งสำหรับคนไทยเป็นที่สักการบูชาพระพุทธรูป เป็นรูปเคารพแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันถือเป็นอุทเทสิกเจดีย์เพื่อเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้าโดยไม่กำหนดว่าจะต้องเป็นอย่างไร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2545) สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานเป็นประธานของวัดในโบสถ์วิหาร เมื่อมีการสถาปนา ศาสนสถาน เนื่องกับการสืบทอดพระพุทธศาสนาหรือการ

รำลึกถึงพระธรรมที่ทรงตรัสรู้และเผยแผ่สั่งสอน (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2557) สำหรับประเทศไทย หลักฐานทางพระพุทธปฏิมาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา พบว่า เข้ามาปรากฏในดินแดนไทยตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 8-9 เป็นต้นมา และเริ่มชัดเจนมากที่สุดตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นวัฒนธรรมทวารวดีทั้งหลักฐานทางพระพุทธศาสนาและพระพุทธรูปปฏิมาก็ได้ปรากฏสืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ผู้วิจัยเห็นว่าคุณค่าของพระพุทธรูปชินราชด้านพระพุทธรูปปฏิมากรรม ในศาสนาพุทธเป็นสิ่งที่อยู่ในขอบข่ายตามหลักสุนทรียะทำให้สะท้อนถึงคุณค่าด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรมและด้านเศรษฐกิจ เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปของคนในสังคมไทยต่อพระพุทธรูปนั่นเอง พระพุทธรูปสามารถเป็นสื่อเพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงหลักพุทธธรรม เกิดความเชื่อและความศรัทธา ทำให้เกิดการนำหลักพุทธธรรมนั้น ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตของคนในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ทำการวิจัยในเรื่องบูรณาการคุณค่าของพระพุทธรูปชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย เป็นการศึกษาองค์พระพุทธรูปชินราชของคนไทยฐานะความเป็นสื่อที่สร้างคุณค่า ด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชน โดยจะทำการค้นคว้าหลักทฤษฎีต่าง ๆ ทั้งในคุณค่าความจริง ความดีความงามทางสุนทรียศาสตร์มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย ที่เกี่ยวกับองค์พระพุทธรูปชินราชในฐานะสื่อเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรม ในด้านศิลปะ สมาธิ ปัญญา โดยออกแบบสอบถามผู้ทรงคุณวุฒิ และประชาชนที่มาสักการะพระพุทธรูป คือพระพุทธรูปชินราช ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก เป็นองค์ พระปฏิมาคู่บ้านคู่เมืองที่สำคัญองค์หนึ่งของประเทศไทยว่า องค์พระพุทธรูปชินราชในฐานะพระพุทธรูปปฏิมากรรม

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

ความสำคัญของพระพุทธรูปปฏิมาหรือการสร้างพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ถือเป็นอุเทสิกเจดีย์อันมีความสำคัญและมีคุณค่ายิ่งสำหรับคนไทย เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาและความดีงามแห่งพุทธคุณ เป็นสื่อในการถ่ายทอดปรมัตถธรรมอันเป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ทั้งยังเป็นพระพุทธรูปสำคัญคู่บ้านคู่เมืองที่มีศรัทธาของผู้คนมากราบไหว้บูชาเป็นจำนวนมาก โดยพบหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปสมัยทวารวดีเช่น พระพุทธรูปศิลาขาวและพระพุทธรูปศิลาเขียว และพบว่านิยมสร้างกันอย่างแพร่หลายในดินแดนที่สำคัญทั้งสุโขทัย ล้านนาและอยุธยา สืบเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ อย่างไร (สันติเล็กสุขุม, 2544: 143) จึงได้มีการสร้างพุทธชินราชในพระพุทธศาสนาให้เห็นความสำคัญอย่างไร เมื่อสร้างพระพุทธรูปชินราชขึ้นมาทำให้เกิดความสำคัญต่อคนไทย ดังนี้ 1. เป็นสิ่งแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 2. เป็นสื่ออนุสรณ์ถึงองค์พระพุทธรูปเจ้า 3. เป็นเครื่องหมายของพระพุทธศาสนา และ 4. เป็นสัญลักษณ์ของความดีงาม เป็นเหตุให้สร้างพระพุทธรูปชินราชขึ้น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีพระพุทธรูปชินราชเป็นประธานในพิธี เป็นเครื่องหมายที่สื่อถึงคุณงามความดีเป็นสิ่งที่มีความสำคัญแก่จิตใจและ การปฏิบัติต่อพระพุทธรูปไม่ว่ากรณีใดๆ จึงต้องปฏิบัติด้วยความระมัดระวัง (จารุวรรณ พิงเตียร, 2555: 307-308) ถือว่า พระพุทธรูปชินราชซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของคนไทย น่าจะทำให้เกิดความเลื่อมศรัทธาดังกล่าวเป็นประเพณีนับถือสืบต่อกันมา

พระพุทธชินราชในประเทศไทย ประดิษฐานอยู่ ณ วิหารด้านตะวันตกในวัดพระศรีรัตน มหาธาตุ วรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1900 ตรงกับรัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) (กรมศิลปากร, 2555: 118) พระมหากษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัยสร้าง พร้อมกับพระพุทธชินสีห์ พระศรีศาสดา และพระเหลือ พระพุทธชินราชได้รับการยอมรับว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะงดงามที่สุดการสร้างพระพุทธรูปชินราชในราว พ.ศ. 1900 พระมหาธรรมราชาที่ 3 หรือพระมหาธรรมราชาลิไทย (พ.ศ. 1897-1919) แห่งอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งพงศาวดารเห็นว่า พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ทรงเป็นกษัตริย์ที่เลื่อมใสในพุทธศาสนา มาก ทั้งยังได้ทรงศึกษาพระไตรธรรมปิฎก และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอื่น ๆ หาผู้เสมอเหมือนได้ยาก พระองค์ได้ ทรงสร้างวัดมหาธาตุในเมืองฝั่งตะวันออก มีพระปรางค์วัดมหาธาตุตั้งกลาง มีพระวิหารทิศ 4 ทิศ มีพระระเบียง 2 ชั้น แล้วให้จัดการปั้นหุ่นหล่อพระพุทธรูป 3 พระองค์ เพื่อจะตั้งเป็นพระประธานในพระวิหาร พระพุทธรูปทั้ง 3 องค์ที่กล่าวถึงนั้น คือพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา สององค์แรกหน้าตัก 5 ศอก คืบ 4 นิ้ว ส่วนพระศรีศาสดา หน้าตัก 4 ศอก คืบ 6 นิ้ว ทั้งนี้ โดยได้พราหมณ์ผู้มีฝีมือดี 5 คนซึ่งกษัตริย์เมืองศรีสัชชนาลัย สวรรคโลกทรงส่งมาช่วยตามที่พระมหาธรรมราชาลิไทยทูลขอไป ช่างพราหมณ์ทั้ง 5 คือ ชาอินทร์ ชาพราหมณ์ ชาพิชญู ชาราชสิงห์ ชาราชกุล ร่วมกับช่าง ชาวเมืองแสนและ ชาวเมืองหริภุญชัย ได้ช่วยกันปั้นหุ่นพระพุทธรูป 3 องค์นั้นให้มีทรงสัดส่วนคล้ายๆ กันพระพุทธรูปทั้งสามองค์นี้มีลักษณะ และสัดส่วนคล้ายกับพระพุทธรูปสมัย เชียงแสน พร้อมกันนั้น พระมหาธรรมราชาลิไทยได้ทรงอาราธนาพระภิกษุสงฆ์ ทั้งฝ่ายคามวาสี และอรัญวาสี มีพระ อุบาลีและพระคิริมานนท์วัดเขาสมอเคลงเป็นประธาน แต่เมื่อ เททองเต็มแล้วแกะพิมพ์ออก รูปพระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดาสองพระองค์เต็มบริบูรณ์ดี แต่รูปพระพุทธชินราชทองไม่ลงบริบูรณ์ ช่างจึงได้ทำหุ่นรูปใหม่ และหล่ออีกถึง 3 ครั้งก็ไม่ สำเร็จ พระมหาธรรมราชาลิไทยทรงโทมนัส และทรงตั้งสัตยาธิษฐาน อ่างบุญบารมีเป็นที่พึ่ง ในการปั้นหุ่นครั้งหลัง ตำนานเล่าว่า ได้ปรากฏภูมิชีปะขาวผู้หนึ่งได้มาช่วยปั้น โดยไม่มีใครทราบว่ามีมาจาก ไหน เพราะชีปะขาวผู้นั้นไม่ยอมพูดกับใคร ปรากฏว่าเมื่อเททองและแกะพิมพ์ออกแล้ว ทองที่เทก็เต็มบริบูรณ์ทั่ว องค์ แล้วชีปะขาวก็หายไป พระมหาธรรมราชาลิไทยทรงโสมนัสยิ่งนัก และรับสั่งให้เอาเศษทองที่เหลือจากหล่อ พระพุทธรูป 3 องค์นั้นไปรวมกันหล่อเป็นพระพุทธรูปอีกองค์หนึ่ง เรียกว่า “พระเหลือ”(พระเสสันตปฏิมากร) พระพุทธรูปทั้ง 4 องค์ที่กล่าวนี้ ได้ประดิษฐานอยู่ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุพิษณุโลก ดังนั้นลักษณะคุณค่าของ พระพุทธชินราชทำให้เกิดความสำคัญทางอิทธิพลด้านพระพุทธปฏิมากรรม ในการสร้างพระพุทธรูปชินราชจึง เกี่ยวข้องกับอินเดียซึ่งเป็นดินแดนที่กำเนิดพระพุทธศาสนาเป็นแห่งแรกและได้เจริญออกไปยังดินแดนต่างๆ เกิด การเสริมปัญญาโดยพระพุทธรูปองค์ ทรงนำเสนอหลักการต่าง ๆ เป็นกลาง ๆ ว่า ความจริงเป็นอย่างนี้ เมื่อความ จริงเป็นอย่างนี้ หรือเมื่อผลอย่างนี้ๆ จะเกิดขึ้นจากเหตุอย่างนี้

วัตถุประสงค์

การวิจัยเรื่องบูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย มี วัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1. เพื่อศึกษาคุณค่าของพระพุทธชินราช

2. เพื่อศึกษาการดำเนินชีวิตของคนไทย

3. เพื่อบูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต

ของคนไทย

4. เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับบูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต

ของคนไทย

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง บูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ของคนไทย นี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยกำหนดขอบเขตไว้ 3 ด้าน คือ

ขอบเขตด้านเอกสาร

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้กำหนดเอกสารที่เป็นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิประกอบการศึกษา ได้แก่

1. เอกสารชั้นปฐมภูมิ

1.1 พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2539

1.2 บทสัมภาษณ์ จากพระสังฆาธิการ นักวิชาการ และข้าราชการ

2. เอกสารชั้นทุติยภูมิ ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้แบ่งชั้นทุติยภูมิออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

2.1 หนังสือทั่วไปที่เกี่ยวกับคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต

2.2 บทความวิจัยและบทความวิชาการ

2.3 เอกสารที่เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและ เอกสารทางวิชาการอื่น ๆ

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยนี้ เกี่ยวข้องกับบูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย โดยมีเนื้อหาประกอบไปด้วย 4 ประเด็น ดังนี้

1. ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าของพระพุทธชินราช โดยศึกษาตั้งแต่แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธปฏิมา ประวัติการสร้างพระพุทธชินราช และคุณค่าของพระพุทธชินราช โดยศึกษาจากวรรณกรรม ได้แก่ เอกสาร หนังสือ

2. ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะคนไทยที่เป็นพุทธศาสนิกชน โดยศึกษาจากวรรณกรรม ได้แก่ เอกสาร หนังสือ

3. บูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย โดยนำคุณค่าของพระพุทธชินราชมาบูรณาการ เพื่อให้ทราบว่ามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย

4. นำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับบูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย ซึ่งทำให้เห็นรูปแบบคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย ได้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ขอบเขตด้านพื้นที่

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่สำหรับการวิจัย ได้แก่ จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งได้สถานที่ประดิษฐานพระพุทธชินราช ได้แก่ วัดมหาธาตุ เป็นสถานที่ที่พุทธศาสนิกชนทั่วประเทศได้เดินทางไปกราบไหว้สักการะบูชา

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยสัมภาษณ์เชิงลึก งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่วิจัยและได้กำหนดบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาโดยการมุ่งเน้นเลือกสัมภาษณ์ จำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มพระสงฆ์ภิกษุ ได้แก่ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดพิษณุโลก จำนวน 5 รูป
2. กลุ่มนักวิชาการ ได้แก่ นักวิชาการที่ทำงานในสถาบันอุดมศึกษา ที่เกี่ยวกับพระพุทธชินราชและสถาปัตยกรรม จำนวน 5 คน
3. กลุ่มข้าราชการ ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน ผู้อำนวยการโรงพยาบาล ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด จำนวน 5 คน

ผู้วิจัยมีเหตุผล (Reasoning) ในการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก ดังนี้

1. กลุ่มพระสงฆ์ภิกษุ เป็นกลุ่มที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับคุณค่าของพระพุทธชินราชได้มากที่สุด เนื่องจากได้ข้อมูลเชิงประจักษ์นิยมจากผู้คนที่เดินทางไปสักการะบูชา
2. กลุ่มนักวิชาการ เป็นกลุ่มที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับคติการสร้าง ประวัติความเป็นมา รูปแบบสถาปัตยกรรมขององค์สมเด็จพระพุทธชินราช
3. กลุ่มข้าราชการ เป็นกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากองค์สมเด็จพระพุทธชินราช ในด้านการดำเนินชีวิตโดยรวมของประชาชน

ขอบเขตด้านระยะเวลา

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ เริ่มดำเนินการวิจัยตั้งแต่วันที่ 30 พฤษภาคม 2566–30 พฤษภาคม 2567 รวมเป็นระยะเวลา 12 เดือน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบสัมภาษณ์ (Qualitative Research) ซึ่งเน้นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลักเพื่อศึกษา การบูรณาการคุณค่าของ พระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งวิธีดำเนินการวิจัยมีดังนี้

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

1) สืบหาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก พร้อมคัมภีร์อื่น ๆ ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

2) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ ตำรา หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสาร วารสาร บทความ งานเขียนที่เกี่ยวข้องทั่วไป

แหล่งข้อมูลที่สำคัญ คือ หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, หอสมุดบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, หอสมุดจังหวัดพิษณุโลก

2. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

1) นำข้อมูลที่ได้มาจากข้อที่ 1 มาทำการแยกแยะ จัดประเภท ตามความเหมาะสมกับเนื้อหาที่วิจัย

2) ศึกษาข้อมูลที่ได้จากข้อที่ 2 ด้วยการวิเคราะห์ อธิบายความและตีความให้ความหมายตามความเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย

3) วิเคราะห์พร้อมทั้งเสนอแนวความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย

3. ชั้นนำเสนอผลงานการวิจัย

ในการศึกษาบูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยตามลำดับขั้นตอนด้วยวิธีแบบบรรยายโวหารวิเคราะห์ในเชิงคุณภาพตามความเหมาะสมแก่เนื้อหาในบทต่าง ๆ ตามลำดับ

ผลการวิจัย

1. ศึกษาคุณค่าของพระพุทธชินราช

พระพุทธชินราชเป็นพระพุทธรูปปฏิมาหรือพระพุทธรูปคือรูปเปรียบของพระพุทธเจ้าอันเกิดจาก การสร้างสรรค์งานของปฏิมากรในเชิงประวัติศาสตร์ให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาเชิงศิลปะ วัฒนธรรมทาง ศรัทธาความเชื่อ ทำให้รูปแบบของพระพุทธรูปปฏิมา แต่ละชนชาติแต่ละยุคแต่ละสมัยแตกต่างกันออกไปซึ่ง พระพุทธรูปปฏิมาถือว่าเป็นสัมมาสัมพุทธเจดีย์หรืออุเทสิกเจดีย์ พระพุทธชินราชหรือหลวงพ่อบุญรอดพระพุทธรูปชินราชนับเป็น องค์พระประธานที่มีความสำคัญทั้งในด้านคุณค่าทางจิตใจหรือความเลื่อมใสศรัทธาของไทย และประโยชน์ด้าน ต่าง ๆ ถึงขั้นมีการกล่าวถึงที่ว่าค่านิยมจากบางบุคคลที่กล่าวว่า“พระพุทธชินราชเป็นองค์พระประธานที่มีความงดงามที่สุดในโลก” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่พุทธลักษณะเฉพาะ

ดังนั้นพระพุทธชินราชถือว่าเป็นสื่อสารทางแนวความคิดให้มนุษย์มีความคิดหาเหตุ-ผลทางสติปัญญา เมื่อไปกราบนมัสการพระพุทธชินราชจะเห็นคุณค่าและความสำคัญในทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1.ด้านประวัติศาสตร์ 2. ด้านพุทธศิลป์ 3.ด้านสุนทรียศาสตร์ มาผสมผสานการดำเนินชีวิตของคนไทย ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านเศรษฐกิจ 2. ด้านความปลอดภัย 3. ด้านโชคลาภและมีผลทางทางจิตใจหรือความเลื่อมใสศรัทธาของไทย

พบว่า การสร้างพระพุทธรูปชินราช ยังคงมีคติความหมายเลื่อมใสศรัทธาในการสร้างที่สำคัญ 5 ประการหลัก มีรายละเอียดดังนี้ 1. ด้านส่งเสริมสืบทอดการพระพุทธศาสนา 2. เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ 3. เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณี 4. ด้านพุทธศิลป์ตามยุคสมัยของศิลปะวัฒนธรรมแบบไทยๆ 5. ด้านประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยตามทฤษฎีใหม่ของนักประวัติศาสตร์ และเพื่อให้เห็นคุณค่าการสร้างพระพุทธรูปชินราชเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ด้านคุณค่าทางวัตถุ ด้านประวัติศาสตร์และศิลปะประเพณีและความเชื่อในทางศาสนา

ทั้งนี้ เพราะต้องการความรู้ที่ถูกต้องเพื่อนำมาแก้ปัญหาชีวิตในการเป็นอยู่ของมนุษย์นั่นเอง ตั้งแต่การเกิดขึ้นตลอดจนถึงจบจนสิ้นชีวิต ตามแนวของชีวิต ดังนั้นการดำเนินชีวิตหมายถึงชีวิตที่มีคุณธรรมในตน ไม่ละเมิดกฎเกณฑ์สังคม ดูแลรักษารัฐธรรมนูญ ประกาศสัจธรรม และจัดการชีวิตอย่างถูกต้องเป็นชีวิตที่จะดำเนินไปสู่เป้าหมายได้อย่างถูกต้องปลอดภัยและสะดวกนั้นจำเป็นของชีวิตที่มนุษย์เราสามารถเลือกได้กับความสมเหตุ สมผล

2. ศึกษาการดำเนินชีวิตของคนไทย

ลักษณะในโครงสร้างของคนไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีการดำเนินชีวิตทำให้เห็นภาพสะท้อนของการดำเนินชีวิตของคนไทยในสังคมในองค์กรรวมเช่น ความหมาย ลักษณะและความสำคัญตลอดถึงความเป็นโครงสร้างต่าง ๆ ของคนไทยในสังคมเป็นสิ่งที่ช่วยพยุห้สังคมมีความมั่นคงถาวรซึ่งเป็นองค์ประกอบ ที่สำคัญในโครงสร้างของสังคมที่กล่าวไว้ก็คือกลุ่มทางสังคม และสถาบันทางสังคมที่มีคุณสมบัติที่ดีก็ช่วยให้สังคมเจริญรุ่งเรือง กลุ่มทางสังคม มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ความคิด และค่านิยมของบุคคลและสังคม โดยกลุ่มที่สำคัญ เช่น กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มข้าราชการ กลุ่มปราชญ์ กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ กลุ่มครอบครัว กลุ่มสมาคม กลุ่มทางสังคมขนาดเล็กและกลุ่มชุมชนซึ่งกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้จะได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลและกลุ่มในสังคมจึงให้ความหมาย ความสำคัญลักษณะตามแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตแบบไทย ๆ

3. บูรณาการคุณค่าของพระพุทธรูปชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย

บูรณาการคุณค่าของพระพุทธรูปชินราชกับการแก้ปัญหา การดำเนินชีวิตของคนไทยเพื่อที่จะทำได้ประเด็นที่จะสามารถนำคุณค่าของพระพุทธรูปชินราชทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านประวัติศาสตร์ 2. ด้านพุทธศิลป์ 3. ด้านสุนทรียศาสตร์ มาบูรณาการการดำเนินชีวิตของคนไทย ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านเศรษฐกิจ 2. ด้านความปลอดภัย 3. ด้านโซคลาก

บูรณาการ ด้านประวัติศาสตร์ ในการดำเนินชีวิตของคนไทย ด้านเศรษฐกิจ ด้านประวัติศาสตร์บูรณาการให้ประสานเป็นหนึ่งเดียวกับการดำเนินชีวิตของคนไทยด้านเศรษฐกิจ พบว่า สามารถนำมาสร้างความมั่นคงทางฐานะเป็นกระบวนการในการดำเนินชีวิตได้เพราะ จะมีคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่า และมีความสุขอย่างถูกต้อง ในสัมมาอาชีวะเป็นหนึ่งในมรรค 8 หรือ มรรคมืองค์แปด. เลี้ยงชีพชอบหมายถึงการทำมาหากินด้วยอาชีพที่สุจริต

บูรณาการ ด้านพุทธศิลป์ ในองค์ พระพุทธรูปชินราช และความรู้ที่เชื่อมโยง ด้านความปลอดภัย เป็นสิ่งที่เราควรจะต้องเกิดขึ้นภายในการดำเนินชีวิตประจำวัน เป็นวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต พบว่าด้านศิลปกรรมไทยนั้นเป็นที่รู้จักกันว่า มีการสร้างทำและปรากฏอยู่เป็นส่วนมากในพระอารามต่าง ๆ ซึ่งเป็นวัดทางพระพุทธศาสนา

เป็นต้นว่า โบสถ์ วิหาร พระสถูป พระปราสาท เป็นงานด้านสถาปัตยกรรม เป็นวัฒนธรรมนำมาถึงความมั่นคงในการดำเนินชีวิต เป็นพื้ทางใจ ที่ตั้งอยู่ในคำสอนของพระพุทธศาสนา ตามลักษณะสัมมาทิฏฐิซึ่งสะท้อนให้เห็นพลังความเชื่อทางศาสนาที่ไม่อาจจะแยกออกได้จากอุดมคติในทางการดำเนินชีวิต เป็นประจักษ์พยานถึงความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสตร์

บูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชด้านสุนทรียศาสตร์ มารวมเข้าเป็นองค์รวมเดียวกันกับด้านโชคลาภ ในความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธชินราช พบว่า ความเชื่อว่าจะให้คุณในด้านเมตตามหานิยม รวมทั้งเงินทองไหลมา ร่ำรวย เสริมโชคลาภ อีกทั้งทางสุนทรียะ ที่ให้คุณค่าความงาม ในองค์หลวงพ่อบุญพระพุทธรูปชินราชเป็น พุทธานุสสติ เป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม มีการให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนาและเชื่อมโยงชาติ-ศาสนา-พระมหากษัตริย์เข้าไว้ด้วยกันอย่างแนบแน่น เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวของชาวพุทธ

อภิปรายผล

1. ศึกษาคุณค่าของพระพุทธชินราช

พระพุทธชินราชหรือหลวงพ่อบุญพระพุทธรูปชินราช ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ประดิษฐานอยู่ ณ วิหารด้านตะวันตก ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลกนับเป็นองค์พระประธานที่มีความสำคัญทั้งในด้านคุณค่าทางจิตใจหรือความเลื่อมใสศรัทธาของไทย สอดคล้องกับนักวิชาการของ ศักดิ์ชัย สายสิงห์ เรื่อง พระพุทธปฏิมาสมัยสุโขทัย พบว่า พระพุทธปฏิมามีคุณค่าด้านต่าง ๆ ถึงขั้นมีการกล่าวถึงที่ว่าค่านิยมจากบางบุคคลที่กล่าวว่า“พระพุทธชินราชเป็นองค์พระประธานที่มีความงดงามที่สุดในโลก” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่พุทธลักษณะเฉพาะ ดังนั้นพระพุทธชินราชถือว่าเป็นสื่อสารทางแนวความคิดให้มนุษย์มีความคิดหาเหตุ-ผลทางสติปัญญาเมื่อไปกราบนมัสการพระพุทธชินราชจะเห็นคุณค่าและความสำคัญใน3ด้านคือ ได้แก่1.ด้านประวัติศาสตร์2.ด้านพุทธศิลป์ 3.ด้านสุนทรียศาสตร์ มีผลทางทางจิตใจหรือความเลื่อมใสศรัทธาของไทย ในขณะที่บางคนไปเพราะความศรัทธาเมื่อไปเห็นความสง่างามของพระพุทธชินราชก็ระลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้ไม่เคยเห็นองค์จริงของพระพุทธเจ้าท่านมาก่อน ก็เกิดความคิดที่ได้สร้างพระพุทธชินราชที่มีการระดมช่างมาจากเชียงแสนสุโขทัย เมื่อทำตามแนวคิดนี้ผลที่ปรากฏออกมาเป็นพระพุทธชินราชที่สวยงามก็เกิดมาจากความคิดของสกุลช่างเมื่อคนไทยไปนมัสการกับรูปองค์พระพุทธปฏิมาแล้วเกิดความซาบซึ้ง เช่น ความเย็นใจ ความสงบ ที่สัมผัสได้ทางจิตใจ ในพระองค์พุทธชินราชทำให้นับถือพระพุทธศาสนาโดยมีหลักคำสอนเรื่องเหตุและผลจะดีหรือชั่วขึ้นอยู่กับที่การกระทำเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการสร้างพระพุทธปฏิมาขึ้นเพื่อประดิษฐานในศาสนสถานเป็นพุทธบูชา ถือเป็นศูนย์รวมใจอย่างหนึ่ง เป็นสื่อกลางเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจมีรู้สึกถึงความปลอดภัยของการการดำเนินชีวิตทำให้ที่ตั้งแห่งพุทธานุสสติที่แฝงด้วยพุทธคุณทั้งสาม คือ พระปัญญาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ คนไทยจึงมีความความเลื่อมใสศรัทธาว่าพระพุทธปฏิมาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นมรดกทางสังคมที่มีคุณค่าสูงสุด

2. ศึกษาการดำเนินชีวิตของคนไทย

วิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เมื่อมาสังเกตการบูชาพุทธชินราชจะมองเห็นคุณค่าของพระพุทธชินราชด้านพระพุทธรูปปฏิมากรรม ในทางศาสนาพุทธเป็นสิ่งที่อยู่ในขอบข่ายตามหลักสุนทรียศาสตร์ทำให้สะท้อนถึงคุณค่าพุทธศิลป์ ด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรมและด้านเศรษฐกิจ เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปของคนในสังคมไทยต่อพระพุทธรูปนั่นเอง พระพุทธรูปสามารถเป็นสื่อเพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงหลักพุทธธรรม ศิล สมาธิ ปัญญา เกิดความเชื่อและความศรัทธา ทำให้เกิดการนำหลักพุทธธรรมนั้น ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อ 1.ด้านเศรษฐกิจ 2.ด้านความปลอดภัย 3.ด้านโซคัลลาภชีวิของคนในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี

3. บูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย

ด้วยเหตุผลที่กล่าวถึงคุณค่าของพระพุทธชินราชกับการดำเนินชีวิตของคนไทยตั้งแต่ต้นนั้นจึงได้ทำการวิจัยในเรื่อง บูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย เป็นการศึกษาองค์พระพุทธรูปชินราชของคนไทยในฐานะความเป็นสื่อที่สร้างคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ ด้านพุทธศิลป์ ด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจและสุนทรียศาสตร์ ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชน โดยจะทำการค้นคว้าหลักทฤษฎีต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกและหลักในประวัติศาสตร์ในพระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ที่เกี่ยวกับองค์พระพุทธรูปชินราชในฐานะสื่อเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรม โดย ออกแบบสอบถาม กลุ่มพระสังฆาธิการ กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มผู้นำชุมชน ที่มาสักการะพุทธบูชา คือ พระพุทธชินราช ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก เป็นองค์พระปฏิมาคู่บ้านคู่เมืองที่สำคัญองค์หนึ่งของประเทศไทยว่า องค์พระพุทธรูปชินราชในฐานะพระพุทธรูปปฏิมากรรม มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทย เพื่อนำมาบูรณาการเป็นองค์ความรู้ใหม่

สรุป

การศึกษาคุณค่าของพระพุทธรูปชินราช พบว่าพระพุทธรูปชินราชเป็นพระพุทธรูปปฏิมาหรือพระพุทธรูปคือรูปเปรียบของพระพุทธเจ้าอันเกิดจาก การสร้างสรรค์งานของปฏิมากรในเชิงประวัติศาสตร์ให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาเชิงศิลปะ วัฒนธรรมทางความศรัทธาความเชื่อ ทำให้รูปแบบของพระพุทธรูปปฏิมา แต่ละชนชาติแต่ละยุคแต่ละสมัยแตกต่างกันออกไปซึ่งพระพุทธรูปปฏิมาถือว่าเป็นสัมมาสัมพุทธเจดีย์หรืออุเทสิกเจดีย์ พระพุทธรูปชินราชหรือหลวงพ่อบุชชิตพระพุทธรูปชินราชนับเป็นองค์พระประธานที่มีความสำคัญทั้งในด้านคุณค่าทางจิตใจหรือความเลื่อมใสศรัทธาของไทย และประโยชน์ด้านต่าง ๆ ถึงขั้นมีการกล่าวถึงที่ว่าค่านิยมจากบางบุคคลที่กล่าวว่า “พระพุทธรูปชินราชเป็นองค์พระประธานที่มีความงดงามที่สุดในโลก” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่พุทธลักษณะเฉพาะ ดังนั้นพระพุทธรูปชินราชถือว่าเป็นสื่อสารทางแนวความคิดให้มนุษย์มีความคิดหาเหตุ-ผลทางสติปัญญาเมื่อไปกราบนมัสการพระพุทธรูปชินราชจะเห็นคุณค่าและความสำคัญในทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1.ด้านประวัติศาสตร์ 2.ด้านพุทธศิลป์ 3.ด้านสุนทรียศาสตร์ มาผสมผสานการดำเนินชีวิตของคนไทย ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านเศรษฐกิจ 2. ด้านความปลอดภัย 3. ด้านโซคัลลาภและมีผลทางทางจิตใจหรือความเลื่อมใสศรัทธาของไทย

การศึกษากการดำเนินชีวิตของคนไทย ลักษณะในโครงสร้างของคนไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีการดำเนินชีวิตทำให้เห็นภาพสะท้อนของการดำเนินชีวิตของคนไทยในสังคมในองค์รวมเช่น ความหมาย ลักษณะและ

ความสำคัญตลอดถึงความเป็นโครงสร้างต่าง ๆ ของคนไทยในสังคมเป็นสิ่งที่ช่วยพยุงให้สังคมมีความมั่นคงถาวร ซึ่งเป็นองค์ประกอบ ที่สำคัญในโครงสร้างของสังคมที่กล่าวไว้ก็คือกลุ่มทางสังคม และสถาบันทางสังคมที่มีคุณสมบัติที่ดีก็ช่วยให้สังคมเจริญรุ่งเรือง กลุ่มทางสังคม มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ความคิด และค่านิยมของบุคคล และสังคม โดยกลุ่มที่สำคัญ เช่น กลุ่มพระสงฆ์ฆาติการ กลุ่มปราชญ์ กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ กลุ่มครอบครัว กลุ่มสมาคม กลุ่มทางสังคมขนาดเล็กและกลุ่มชุมชน ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้จะได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลและกลุ่มในสังคมจึงให้ความหมาย ความสำคัญ ลักษณะตามแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตแบบไทย ๆ

การบูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยต่อค่าของพระพุทธชินราชกับการแก้ปัญหา การดำเนินชีวิตของคนไทยเพื่อที่จะทำให้ได้ประเด็นที่จะสามารถนำคุณค่าของพระพุทธชินราชทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1.ด้านประวัติศาสตร์ 2.ด้านพุทธศิลป์ 3.ด้านสุนทรียศาสตร์ มาบูรณาการการดำเนินชีวิตของคนไทย ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1.ด้านเศรษฐกิจ 2.ด้านความปลอดภัย 3.ด้านโซเชียล บูรณาการ ด้านประวัติศาสตร์ ในการดำเนินชีวิตของคนไทย ด้านเศรษฐกิจ ด้านประวัติศาสตร์บูรณาการให้ประสานเป็นหนึ่งเดียวกันกับการดำเนินชีวิตของคนไทยด้านเศรษฐกิจ พบว่า สามารถนำมาสร้างความมั่นคงทางฐานะเป็นกระบวนการในการดำเนินชีวิตได้เพราะ จะมีคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่า และมีความสุขอย่างถูกต้อง ในสัมมาอาชีวะเป็นหนึ่งในมรรค 8 หรือ มรรคมืองค์แปด. เลี้ยงชีพชอบ หมายถึงการทำมาหากินด้วยอาชีพที่สุจริต บูรณาการ ด้านพุทธศิลป์ ในองค์ พระพุทธชินราช และความรู้ที่เชื่อมโยง ด้านความปลอดภัย เป็นสิ่งที่เราควรจะต้องเกิดขึ้นภายในการดำเนินชีวิตประจำวัน เป็นวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต พบว่าด้านศิลปกรรมไทย นั้น เป็นที่ รู้จักกันว่า มีการสร้างทำและปรากฏอยู่เป็นส่วนมากในพระอารามต่าง ๆ ซึ่งเป็นวัดทางพระพุทธศาสนา เป็นต้นว่า โบสถ์ วิหาร พระสถูป พระปราสาท เป็นงานด้านสถาปัตยกรรม เป็นวัฒนธรรมนำมาถึงความมั่นคงในการดำเนินชีวิต เป็นพียงทางใจ ที่ตั้งอยู่ในคำสอนของพระพุทธศาสนา ตามลักษณะสัมมาทิฎฐิ ซึ่งสะท้อนให้เห็นพลังความเชื่อทางศาสนาที่ไม่อาจจะแยกออกได้จากอุดมคติในทางการดำเนินชีวิต เป็นประจักษ์พยานถึงความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสตร์ บูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชด้านสุนทรียศาสตร์ มารวมเข้าเป็นองค์รวมเดียวกันกับด้านโซเชียล ในความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธชินราช พบว่า ความเชื่อว่าจะให้คุณในด้านเมตตามหานิยม รวมทั้งเงินทองไหลมา ร่ำรวย เสริมโซเชียล อีกทั้งทางสุนทรียะ ที่ที่คุณค่าความงาม ในองค์หลวงพ่อพระพุทธชินราชเป็น พุทธานุสสติ เป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม มีการให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนาและเชื่อมโยงชาติ-ศาสนา-พระมหากษัตริย์เข้าไว้ด้วยกันอย่างแนบแน่น เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวของชาวพุทธ

การนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับบูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย พระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย คือ “PPB MODEL” A ย่อมาจาก Abstain from doing bad things คือ เว้นจากความชั่วทั้งมวล หมายถึงการไม่ประพฤติตนผิดศีลธรรม D ย่อมาจาก Do good deeds คือ การปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา M ย่อมาจาก Make your mind bright คือ เกิดความสว่าง สะอาด สงบ ทางจิตใจเมื่อได้สัมผัสกับองค์พระพุทธชินราช

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

พุทธบูชาสักการะพระพุทธรูปหรือพระพุทธรูปในคุณค่าขององค์พระพุทธรูป เป็นเรื่องรูปแบบ ความสำคัญจะมีความหมายก็ต่อเมื่อ มีเนื้อหาสาระ ถ้ารูปแบบไม่มีเนื้อหาสาระก็ไม่มีประโยชน์แต่ในทางกลับกัน เนื้อหาสาระไม่มีรูปแบบช่วยเนื้อหาสาระนั้นๆก็จะหาประโยชน์ได้ยากยิ่ง แม้ว่าเป็นสิ่งที่คนมีความต้องการแต่คน ก็ไม่สามารถจะเอามาใช้ประโยชน์อะไรได้ในคุณค่าขององค์พระพุทธรูป ซึ่งคุณค่าเป็นเพียงรูปแบบก็จริง ซึ่ง จะมีคุณค่ามีความหมายก็ต่อเมื่อมีเนื้อหาสาระอยู่ด้วย จึงต้องพยายามนำเอาสาระหรือเนื้อหาในพระพุทธรูป มาใส่ แต่สำหรับคนทั่วไป ถ้าไม่มีรูปแบบเขาก็ย่อมจะเข้าถึงสาระเนื้อหาสาระได้ค่อนข้างยาก รูปแบบคุณค่าของ องค์พระพุทธรูป จึงเป็นจุดเริ่มต้นชักนำให้เขาได้เข้าใจพระพุทธรูป ทั้งนี้รูปแบบที่มีความสำคัญ และ พิธีกรรมก็มีความสำคัญควรให้บุคคล สถาบันครอบครัว สังคม ได้เข้าถึงรูปแบบที่แท้จริงของคุณค่าขององค์พระ พุทธรูป ซึ่งคุณค่ายังเป็นรูปแบบย่อย อันเป็นองค์ประกอบอยู่ในรูปแบบใหญ่ คือสะท้อนถึงคุณค่าพุทธศิลป์ ด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และด้านประวัติศาสตร์ เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปของคนใน สังคมไทยต่อพระพุทธรูปนั่นเอง ที่เรียกว่าเอกลักษณ์ของสังคมไทย

ดังนั้นการชำระสะสางคุณค่าขององค์พระพุทธรูป จึงต้องปฏิบัติด้วยความมีสติโดยคำนึงวัฒนธรรมที่ เป็นเอกลักษณ์ของสังคมด้วย แต่ต้องไม่เสียหลักที่ว่าคุณค่าพระพุทธรูป ไม่เพียงเป็นรูปแบบที่นิ่งตาย ไร้เนื้อหา สาระ กลายเป็นเปลือกที่ไม่ทำหน้าที่ช่วยปกป้องรักษาพระพุทธรูปอันเป็นแก่น แต่กลับไปเป็นเครื่องปิดกั้น ประโยชน์และบดบังคุณค่าของตนเอง ดังนั้นคุณค่าพระพุทธรูป จึงต้องช่วยก่อเกิดปัญญาให้ได้สาระและ ประโยชน์ด้วยรูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์ที่มีคุณค่าต่อบุคคล สังคม ประเทศชาติ

บูรณาการคุณค่าของพระพุทธรูปที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย จะช่วยทำให้เห็นคุณค่า ชัดเจนแฝงประโยชน์และมีเป้าหมายชัดเจนด้วยปัญญาว่าการประกอบพิธีพุทธบูชาอันเพื่อประโยชน์ต่อบุคคล สังคม พระพุทธรูป ซึ่งจะทำให้มีปัญญาในการประยุกต์ใช้พิธีพุทธบูชาเพื่อนำไปสู่การศึกษาหลักพุทธ ธรรม

อาทิจการแก้ปัญหาพุทธศาสนิกชนที่เชื่อถือโศกลาง เทพเทวา ให้หวนรอยเบอร์ หวังความสุขจากการขอ บนบานศาลกล่าวทางมิจฉาวิธีจึงต้องประกอบด้วยปัญญาต้องเข้าใจความหมายและปฏิบัติให้ถูกต้องต่อคุณค่า ขององค์พระพุทธรูป และปัญหาคุณค่าพระพุทธรูป ที่บิดเบือนต่างไปจากคุณค่าพระพุทธรูป ใน พระพุทธรูป

ฉะนั้น บูรณาการคุณค่าของพระพุทธรูปที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย จึงมุ่งเน้นที่ ปัญญาเพื่อให้เกิดปัญญาที่จะสะท้อนคุณค่าของพระพุทธรูปด้วยปัญญา อันมีกระบวนการศึกษาตาม แนวคิดที่ผู้วิจัยได้พบองค์ความรู้ใหม่ ที่จะช่วยให้เกิดปัญญาในการก่อเกิดประโยชน์ต่อตนเอง สังคมและ พระพุทธรูป ด้วยกระบวนการของการจัดการศึกษาที่จะนำไปสู่องค์ความรู้ ที่ถือเป็นความรู้ทาง พระพุทธรูปที่ถูกต้องฝังลึกหรือจารีกลงในตัวบุคคลต่อไปอันเป็นคลังของการจัดการศึกษาซึ่งกล่าวได้ว่า

ปัญญา กระบวนการและหลักพระพุทธศาสนาที่ได้จากการศึกษาจะก่อให้เกิดประโยชน์อันยิ่งใหญ่ให้พระพุทธศาสนาสามารถสืบต่อไปได้อย่างถูกต้องต่อไป

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

คุณค่าของพระพุทธชินราชมีความสำคัญต่อบุคคล สังคมและประเทศชาติเป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในการสักการะพระพุทธชินราชคือเครื่องจัดสรรโอกาสให้คนพัฒนาตนตามพุทธธรรมในพระพุทธศาสนามีวัตถุประสงค์เพื่อสะท้อนให้เห็นคุณค่าของพระพุทธชินราช เพื่อเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนาต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย

2.1 พิธีพุทธบูชาการสักการะพระพุทธชินราชนำไปสู่การบรรลุธรรม

2.2 คุณค่าพระพุทธรูปศิลปะสมัยอยุธยา : ประวัติศาสตร์ชนชาติไทยกับปฏิมากรรมในพระพุทธศาสนา

2.3 บูรณาการการนับถือศาสนาและศิลปะ: พระพุทธรูปไม้ในภาคอีสาน

3. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษา บูรณาการคุณค่าของพระพุทธชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย จากเอกสารและใช้การสัมภาษณ์แบบเชิงลึกผู้วิจัยสามารถสรุปองค์ความรู้ได้ดังนี้

3.1 จากการศึกษาคคุณค่าของพระพุทธชินราช พบว่า 1) ด้านประวัติศาสตร์ ในองค์พระพุทธชินราช เป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ มีความสำคัญในแง่เป็นสิ่งแสดงถึงความศรัทธาแสดงประวัติศาสตร์และบริบทความเชื่อของคนในช่วงเวลาของการสร้างพระพุทธชินราช ด้วยนักท่องเที่ยวชาวไทยจะเข้ามาทัศนศึกษา เพื่อเป้าหมายทางศาสนา ส่วนนักท่องเที่ยวต่างประเทศ จะเข้ามาทัศนศึกษาเพื่อแสวงหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและความเชื่อของคนไทยในอดีตและคนไทยในปัจจุบัน ซึ่งพระพุทธรูปจะสะท้อนมิติทางด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของคนไทยได้อย่างดี เช่น ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปแสดงภาพจิตรกรรมภาพจิตรกรรมที่ปรากฏในพระอุโบสถและพระวิหารหลวง 2) ด้านพุทธศิลป์ เป็นการกล่าวถึงพุทธศิลป์ในองค์หลวงพ่อบุญพระพุทธรูปเป็นพุทธลักษณะที่งดงามตามมหาปุริสลักษณะ 32 ประการ 3) ด้านสุนทรียศาสตร์ เป็นการกล่าวถึงเรื่องความงามของวัตถุ ความงาม เป็นคุณค่าทางสุนทรียะ ที่ปรากฏใน พระพุทธรูป เป็นเหตุผล เป็นศาสตร์ที่ ศึกษาเกี่ยวกับความงามทั้งในศิลปะ และธรรมชาติ ที่ปรากฏ ในองค์พระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก

3.2 จากการศึกษากการดำเนินชีวิตของคนไทย พบว่า 1) ด้านเศรษฐกิจ ช่วยทำให้การท่องเที่ยวในจังหวัดดีขึ้น เมื่อประชาชนหลงใหลกันมาสักการะพระพุทธชินราช ก็จะมีการจับจ่ายใช้สอยร้านค้าต่าง ๆ ช่วยทำให้ชาวบ้านในบริเวณโดยรอบ มีอาชีพ มีรายได้ การจำหน่ายดอกไม้ ธูป เทียน และบริเวณวัดมีการจัดพื้นที่สำหรับร้านค้าเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ซื้อหา โดยส่วนมากเป็นร้านขายของฝาก ขนมหวาน อาหาร เครื่องดื่ม รวมถึงร้านพระเครื่อง พระบูชา วัตถุมงคล ลอตเตอรี่ ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนโดยรอบ ซึ่งการเดินทางของนักท่องเที่ยวก่อให้เกิดการจับจ่ายใช้สอย เกิดค่าอาหารและเครื่องดื่ม ซื้อสินค้าและของที่ระลึก ค่าที่พัก ค่าใช้จ่ายเพื่อความบันเทิง ค่าพาหนะเดินทางในจังหวัด ค่าบริการท่องเที่ยวภายในจังหวัด และการใช้จ่ายอื่น ๆ เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ 2) ด้านความปลอดภัย องค์หลวงพ่อบุญพระพุทธรูปมีความสำคัญทางคุณค่าด้านจิตใจ เป็นพระพุทธรูปสำคัญเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีที่พึ่งพิงทางใจให้เกิดความรู้สึกปลอดภัย อุ่นใจ สบายใจ และ

เป็นสิ่งเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ตั้งาม ละเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง 3) ด้านโชคลาภคนส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าพระพุทธรชินราช มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถช่วยให้บรรลุลุในสิ่งที่ตนประสงค์ได้ อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มักจึงมีคนมาขอความช่วยเหลือ อำนาจดลบันดาลให้เกิดโชคลาภ

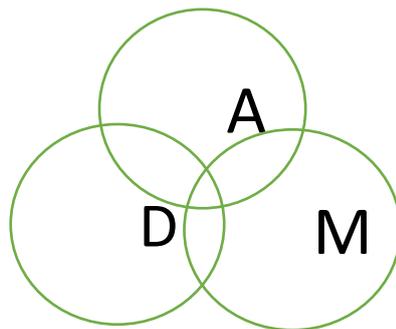
องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ คือทำให้ทราบบูรณาการคุณค่าของพระพุทธรชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยแล้วย่อมาก่อให้เกิด การเว้นชั่ว ทำความดี ทำใจให้ผ่องใส โดยสามารถสรุปเป็น “ADM MODEL” โดยมีที่มาดังนี้

A ย่อมาจาก Abstain from doing bad things คือ เว้นจากความชั่วทั้งมวล หมายถึงการไม่ประพฤติตนผิดศีลธรรม ประกอบกอบแต่กรรมดีที่เป็นไปในทางกุศล ไม่ทำตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน คุณค่าขององค์พระพุทธรชินราชตามหลักธรรมมีผลต่อพุทธศาสนิกชนผู้เข้าสักการะบูชาย่อมเป็นประโยชน์ทั้งพุทธศาสนิกชน พระภิกษุสงฆ์และต่อพระพุทธศาสนา

D ย่อมาจาก Do good deeds คือ การปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาตามฐานะและบทบาทของตนเองให้สมบูรณ์ เป็นสิ่งที่ทำลงไปแล้วเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น การสักการะบูชาขององค์พระพุทธรชินราช เป็นการน้อมกาย น้อมใจของตนเองให้เข้าไปใกล้หลักธรรมมากที่สุดซึ่งถือว่าเป็นการทำดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง

M ย่อมาจาก Make your mind bright คือ เกิดความสว่าง สะอาด สงบ ทางจิตใจเมื่อได้สัมผัสกับองค์พระพุทธรชินราช ทำให้เกิดพลังทั้งทางกายและทางใจ พร้อมทั้งจะดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง และแก้ไขปัญหิต่างๆ อย่างถูกวิธี

ซึ่งรูปแบบบูรณาการคุณค่าของพระพุทธรชินราชที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย คือ “PPB MODEL” ดังแผนภูมิภาพข้างล่างนี้

แผนภูมิแสดง ADM MODEL

เอกสารอ้างอิง

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2543). คู่มือการบริหารและจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ความรับผิดชอบของ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)และสภาตำบล (สต). พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร : กระทรวงมหาดไทย,
- กรมศิลปากร. (2544). พระพุทธรูปปางต่าง ๆ. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2555). ศิลปินแห่งชาติที่ 8 ประชุมศิลปินภาคที่ 1. พระนคร : โรงพิมพ์ ครุสภา.
- กรมศิลปากร. (2535). พระราชพงศาวดารเหนือเป็นตำนานที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมือง ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา. โดยพระวิเชียรปรีชา ได้เรียบเรียงไว้ในปลายสมัยรัชกาลที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2350 เผยแพร่ครั้งแรก: พ.ศ. 2412.
- กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์กรมศิลปากร. (2543). พระพุทธปฏิมาสำคัญ. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- จันทน์นิภา ดวงวิไล. (2556). ตำนานพระพุทธรูปในชุมชนชายแดนไทย-ลาว: การสื่อความหมายทางชนากานต์ วิเศษภัย. (2557). พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์: การบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อ เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนในภาคอีสาน. ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์.บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ทวีศักดิ์ คุ้มณา. (2561). คำสอนเชิงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนามหานาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย,
- ประพันธ์ กุลวิจิตร. (2556). วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ปัญญา เทพสิงห์. (2562). ลักษณะวิธีอนุรักษมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธตำบลหน้าถ้ำ จังหวัดพระยะลา. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 27 (53),23-46.
- มหาจิรววัฒน์ กนตวณโณ (กันจ). (2558). ประวัติและพัฒนาศาสตร์พระพุทธศาสนาในจังหวัดพิษณุโลกสมัย สุโขทัย : กรณีศึกษาพุทธศิลป์แบบพระพุทธรูปชินราช. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาชีชาลย์ ธตคุโณ (จารย์คุณ). (2561). ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมในการดำเนินชีวิตของเศรษฐีในสมัยพุทธกาล.วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา .บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระครูสิริรัตนานวัตร. (2558). อิทธิพลการบนบาน บวงสรวงในสังคมไทย. วารสารกระแสวัฒนธรรม, , 16(29),19-29.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2542). *นิตยสารพุทธจักร*, 52(12), 42.

สุภาวดี เจริญเศรษฐมท. (2548). ความเชื่อ: มิติแห่งเหตุผล และความมกมาย. *วารสารรามคำแหง*, 22(3), 74-101.